

ŞİRİN TEKELİ VE FEMİNİZMİ DÜŞÜNMEK

ZAFER TOPRAK

Şirin Tekeli, Türkiye’de ikinci dalga feminizmde aktivizmi yanı sıra yazdıklarıyla da toplumsal cinsiyet çalışmalarını yönlendirici oldu. Tarihsel derinlikleri, uygulamalarının yanı sıra feminizmin kuramsal yönlerini de içeren bu yazılar Türkiye’de feminizmin kazanımlarının ne denli çok boyutlu bir niteliğe büründüğünü gösteriyor.

14 Nisan günlü yayın organları Şirin Tekeli’nin ölüm haberini şu satırlarla veriyordu: "Türkiye’de feminist hareketin öncülerinden, kadın hakları araştırmaları ve mücadelesi için çalışan aktivist-yazar Şirin Tekeli 13 Haziran günü hayatını kaybetti."

Türkiye’de ikinci dalga feminizmin öncüsü sayılan Şirin Tekeli, İsviçre’de lisans öğrenimini tamamlamış, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde Esat Çam’ın siyaset bilimi kürsüsünde asistan olmuştu. 1973 yılında *Da-*

vid Easton’un Sistem Teorisi başlıklı teziyle doktorasını verdi. 70’li yıllarda güncel siyasal gelişmelerin gündemi belirlediği bir evrede David Easton türü kuramın kendisine pek fazla bir şey kazandırmadığı kanısındaydı. Yurtdışında geçirdiği yılların ona sunduğu olanakla Türkiye ile dış dünya arasındaki gelişmeleri karşılaştırma şansı bulmuş, 68 sonrası Batı’daki ve o günkü tanımıyla "az gelişmiş ülkeler"deki her türlü sol ve radikal etkinliğin uzantılarını, tek bir istisnaıyla, Türkiye’de de gözlemlemişti. Bu tek istisna feminizmdi. Türkiye Cumhuriyet arifesi, Meşrutiyet yıllarında ilk dalga feminizmi iyi kötü yakalayabilmiş, ama Cumhuriyet yıllarında bir tür "devlet feminizm"i özgür kadın hareketine ket vurmuştu. Oysa 60’lı yıllarda dünyada boy gösteren ikinci dalga feminizm henüz Türkiye’ye ulaşamamıştı. Türkiye’deki sol hareket kadınların tek kurtuluş yolunun sosyalizm olduğu kanısındaydı. Kadının devrim ve sosyalizm mücadelesinde yer almaktan başka bir seçeneği olmadığı kanısı hâkimdi.

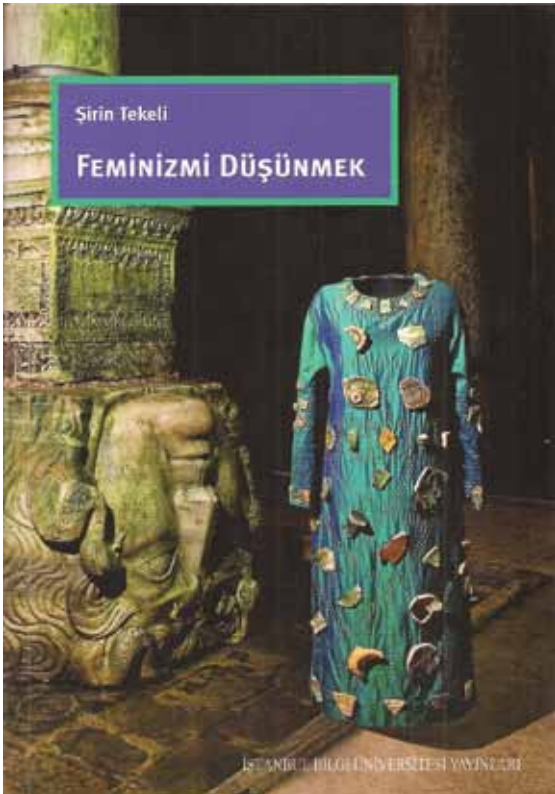
70’li yılların ikinci yarısında özellikle İKD (İlerici Kadınlar Derneği) bu alanda başı çekiyordu. Şirin Tekeli’ye göre, görece kitle tabanı da olan İKD yasal bir parti olamayan bir sol siyasete kadınları kazanmayı amaçlayan, ama bunu yaparken kadınların özgül sorunlarına değil, işçi sınıfı sorunlarına ağırlık veren bir hareketti. Şirin

Tekeli İKD’li olmadı; ama o da ilk aşamada genel eğilimden farklı düşünmüyordu. Kadın sorununa Marksizan bir açıdan yaklaşıyordu. Sencer Divitçioğlu ve Asım Savaş Akat’la birlikte kurduğumuz *Toplum ve Bilim* dergisininin 1977 güzünde yayımlanan 3. sayısında yayımladığı ilk yazısında bunu gözlemek mümkündü.

Şirin Tekeli kadın sorununa eğilmişti ama bu, feminizm normları dışında bir yaklaşımdı. Nitekim doçentlik tezi için hazırladığı tezde de belki feminizmin sorduğu sorulara yaklaşıyor, ama çözüm önerilerinde bulunmaktan uzak duruyordu. Tezin sorunsal Türkiye’de politik kararları alan kadrolar içerisinde, devlet aygıtının çarklarını çevirenler arasında kadınların parmakla gösterilecek kadar az sayıda olduğuydu. 1977 seçimlerinden sonra kurulan yeni mecliste sadece dört kadın milletvekili vardı. Devlet bürokrasisinin üst kademelerinde, genel müdür, müsteşar vb. düzeylerde çok az kadın görev almaktaydı. Doçentlik tezi *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat* başlığıyla 1982 yılında Birikim Yayınları arasında çıkacaktı.

1980 askeri darbesi Şirin Tekeli’nin yaşamında bir dönüm noktası oldu. Kurulan YÖK’ün sosyal bilimlerde "düşünce ve araştırma" özgürlüğü budadığı, tamamen ordu benzeri bir dikey örgüt yapısı kurduğu, bilim

Şirin Tekeli,
Feminizmi Düşünmek,
İstanbul:
İstanbul Bilgi
Üniversitesi
Yayınları, 2017.

yapmak yerine resmi ideolojiyi öğretmek amacını güttüğü, öğrencileri ve öğretim görevlilerini siyaset-dışlaştırdığı kanısındaydı. Bu durumu protesto etmek için 1981 yılında üniversitedeki görevinden istifa etti. Ve sol söylemin darbe yediği bu ortamda kadın sorununa farklı açıdan bakma gereğini duydu.

Bu farklı açı bundan böyle feminizmdi. Ona göre 1980 öncesinde, Türkiye'de kadınların salt kadın oldukları için özgül bir biçimde ezildiklerini gündeme getiren herhangi bir hareket yoktu. Resmi politik ideoloji Kemalizm, kadınların sorunlarının devlet eliyle çözüldüğünü, egemen toplumsal ideoloji İslam, kadınların zaten ezilme diye bir sorunu olmadığını, hegemonyaya oynayan Marksist sol ideoloji ise kadınların kapitalist sömürü dışında bir sorunlarının olmadığını savunuyordu. Oysa o tarihlerde kadın, cinsiyeti nedeniyle toplumun, her sınıfta en ezilen kesimini oluşturuyordu.

80'lerin başından itibaren Şirin Tekeli için uzun soluklu bir aktivizm evresi başladı. Bu, Türkiye'de kadın hareketinin ikinci dalgasıydı. Meşrutiyet yıllarından neredeyse yetmiş yıl sonra feminizm tekrar gündeme geliyordu. 70'li yılların ikinci yarısında, bu evredeki demokratik kitle örgütlerinden asistanlar sendikası TUMAS'ta bir araya gelmiş genç akademisyen kadınlar, derneğin benzerleri arasında en demokratik olanı olmasına karşın, yapısı ve işleyişini cinsiyetçilik açısından eleştirmeye başlamış ve bir kadın grubu oluşturmuşlardı. Sonradan feminist harekette yer alacak olan bu kadınların bir kısmı *Kaktüs* dergisi çevresinde toplanacaktı. Şirin Tekeli "münferit" kalmayı tercih edecekti.

Şirin Tekeli, sonraki tahlillerinde, 1980'lerin ilk yıllarından itibaren gelişmeye başlayan kadın hareketinin tarihini, gizil hazırlık dönemi, uyanış dönemi, meşruluk arayış dönemi, bir harekete dönüşme gibi alt başlıklar altında ele alacaktı. Gizil hazırlık dönemi 1981-1982 evresinde oluşan ilk bilinç yükseltme gruplarının

oluşumuydu. Bu aşamada yazar ve çevirmenler kooperatifi YAZKO'nun önemli bir rolü oldu. YAZKO bünyesinde kadın okura seslenecek bir yayın oluşturuldu.

1983 sonunda on üç feminist ortak "ev içinde ve ev dışında, ücretsiz ve ücretli çalışan kadınların emeğine

yası ile devam eden, genç kadınların, taşralı kadınların, Kürt kadınların katılmalarıyla gerçek anlamda bir toplumsal harekete dönüşen aktivitelerin içinde ve başında yine Şirin Tekeli yer alıyordu.

90'lı yıllara girerken Şirin Tekeli'nin en kalıcı katkılarından biri, Kadın

dayalı ve bu emeği değerlendirmek" amacıyla bir yayıncılık, hizmet ve danışmanlık şirketi olan Kadın Çevresi'ni kurdu. Kadın Çevresi 1984'ten itibaren aralarında feminizmin klasikleri de bulunan çeviri kitaplar yayımladı. 1985'ten itibaren, kitap kulübüne cüzi bir aidatla üye olan genç kadınların katılımıyla yapı değiştirip giderek radikalleşmesinden sonra, *Feminist* dergisini çıkardı. Nitekim "Dayağa Karşı Kadınlar Dayanışması" kampanyası bağlamında tankıklara dayalı yapılan özgün bir araştırma olan *Bağır, Herkes Duysun* kitapçığı bu bağlamda gündeme geldi.

1985'te ilk kez Dünya Kadınlar Günü kutlandı. Yine aynı yıl Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW-Committee on the Elimination of Discrimination against Women) uygulanmasını talep eden dilekçe kampanyası ve Medeni Kanun reformu mücadelesi başlatıldı. 1987'deki Aile İçi Şiddete Karşı Yürüyüş ve Kariyer Şenliği ile başlayan, 1989'da Mor İğne Kampan-

Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın kuruluş çalışmalarını başlatanlar arasında yer almasıydı. Bu arada Şirin, kadın sorunu üzerine 1980'li yıllarda yazdıklarını *Kadınlar İçin*² başlığıyla Alan Yayıncılık'tan yayımladı. Ayrıca genç feminist araştırmacıların çalışmalarını bir araya getiren bir derleme olan *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*³ kitabını hazırladı. Bu kitap Almanca ve İngilizce olarak da yayımlandı. Bu arada 1977'den beri yayımlanmakta olan *Toplum ve Bilim*'in yayın kurulunda yer aldı. Derginin Güz 1985 (sayı 31/39) ile Bahar 1991 (sayı 53) arası yayın kurulu Korkut Boratav, Ayşe Buğra, Sencer Divitçioğlu, Ahmet İnsel, Şirin Tekeli ve Zafer Toprak'tan oluşuyordu. Ama dergiyi bilfiil beş yıl boyunca Şirin Tekeli, Ayşe Buğra ve Zafer Toprak üçlüsü çıkardı.

Şirin Tekeli için, Türkiye'de ikinci dalga feminizminin aktivist döneminin ardından 90'lı yılların kurumsallaşma evresi geldi. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi

KA.DER Kadın Adayları Destekleme Derneği'nin kurucuları.

Şirin Tekeli'nin yayınları

KİTAPLARI

TÜRKÇE

- *David Easton'un Sistem Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayınları, 1976.
- *Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1982.
- *Kadınlar İçin*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988.
- *80'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, 1995, 2010.
- *Devlet-Kadın-Politika*, İstanbul: TÜSES, 1991. (Meryem Koray ile)
- *Feminizmi Düşünmek*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

ALMANCA

- *Frauen in der türkischen Politik, in: Die Frau in der türkischen Gesellschaft*, Abadan-Unat, N. (Hg.), Frankfurt, 1985.
- *Frauen in der Türkei der 80er Jahre*, in: Aylâ Neusel, Şirin Tekeli, Meral Akkent (Hg.): *Aufstand im Haus der Frauen. Frauenforschung aus der Türkei*. Berlin, 1991.
- *Die Neue Frauenbewegung in der Türkei der 80er Jahre*, In: Ayşe Esin, Anıl Kaputanoğlu, Ozan Kesim, Mine Kırbiyık (Hg.): *Türkische Frauenbewegung*. Karlsruhe, 1992.[5]

İNGİLİZCE

- *Women in Modern Turkish Society*, Zed Books, 1994.

ÇEVİRİLERİ (BAZILARI)

- Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1982.
- Andree Michel, *Feminizm*, İstanbul: Kadın Çevresi, 1986.
- Alain Rouquié, *Latin Amerika'da Askeri Devlet*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986.

- 19. yy. *Feminizminden Seçmeler*, İstanbul: Afa Yayınları, 1987.
- Edgar Morin, *Avrupa'yı Düşünmek*, İstanbul: Afa Yayınları, 1989.
- Elisabeth Badinter, *Biri Ötekidir*, Afa Yayınları, 1992.
- Diane Scully (L. Aytek ile birlikte), *Tecavüz*, İstanbul: Metis Yayınları, 1994.
- Immanuel Wallerstein, *Sosyal Bilimleri Açın*, İstanbul: Metis Yayınları, 1996.
- Halide Messaudi, *Cezayir'de Kadın Olmak*, İstanbul: Metis Yayınları, 1996.
- Nora Şeni, *Marie ve Marie: Konstantiniye'de Bir Mevsim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Barrington Moore, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yarattığı Sorunlar ve Köylünün Rolü*, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2003.
- Juliet Mitchell, *Kadınlar-En Uzun Devrim*, İstanbul: Agora Kitaplığı, Feminist Kitaplık, 2006.
- Germaine Tillion (N. Sirman ile birlikte), *Harem ve Kuzenler*, İstanbul: Metis Yayınları, 2006.
- Nora Şeni, *Seni Unutursam* İstanbul, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.
- Semih Vaner (der.), *Yirmibirinci Yüzyıl Başında Türkiye*, İstanbul: Kitap Yayınevi 2009.
- Stefanos Yerasimos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Dejanirah Couto, *Harp ve Sulh-Avrupa ve Osmanlılar*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Ali Kazancıgil, *Türkiye Üzerine Basmakalıp Düşünceler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.

Vakfı'nın yanı sıra Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakıfları, Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA-DER), İnsan Hakları Derneği, Helsinki Yurttaşlar Meclisi, Anakültür Kooperatifi ve Winpeace-Türk ve Yunan Kadınları Barış Girişimi'nin oluşumunda etkin rol oynadı. Yakın dönemde *Bağımsız Kadın Gazetesi Kazete*'de bir dizi yazısı yayımlandı.

Türkiye'de ikinci dalga feminizmde Şirin Tekeli aktivizmi yanı sıra yazdıklarıyla da toplumsal cinsiyet çalışmalarını yönlendirici oldu. Nitekim bu yıl İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları onun yazılarını toplu bir biçimde *Feminizmi Düşünmek*⁴ başlığı altında yayımladı. Tarihsel derinlikleri, uygulamaları yanı sıra feminizmin kuramsal yönlerini de içeren yazılar Türkiye'de feminizmin kazanımlarının ne denli çok boyutlu bir nitelik kazandığını gösteriyor. Kitabın sırtı, tanıtım yazılarından birini ele alan Gülnur Acar Savran'ın şu satırlarına yer veriyor:

Şirin Tekeli, Türkiye için öncül sayılabilecek çalışmasıyla bu ülkede feminizmin yolunu açmakla kalmadı; bunun ötesinde, kucaklayıcı kişiliği ve kapsayıcı kuramsal yaklaşımıyla, 35 yıl boyunca feminist politika ve kuramı besledi, zenginleştirdi. Onun makalelerinin yayınlanması, Türkiye'de feministler olarak kendimiz üzerine yeniden düşünmek, kolektif bir özgeçmiş değerlendirmesi yapmak için bize bir fırsat sunuyor. Başucu kitabı olacak bu eserde, önemli dönemeçlerde yapılmış değerlendirmelerin yanı sıra, kuramsal bir sürekliliğin izlerini sürmek de mümkün. Bu toplu makaleleri sevinçle selamlıyorum.

Bir süredir beyin tümörü tedavisi gören Şirin Tekeli hayatını kaybetmeden önce bedenini Çapa Tıp Fakültesi'ne bağışlamıştı.

DİPNOTLAR

¹ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat* (İstanbul: Birikim Yayınları Yerli Araştırmalar Dizisi, 1982).

² Şirin Tekeli, *Kadınlar İçin* (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988).

³ Şirin Tekeli (yay.haz.), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (İstanbul:

İletişim Yayınları, 1990).

⁴ Şirin Tekeli, *Feminizmi Düşünmek* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017).